

14783

L ROMAN.

CONFERINȚE PUBLICE

1883—84.

IX bis

Divorturile noastre

BUCURESCI

Editura: Librăriei SOCECŪ & Comp.

1884—1885.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

~~7-7-80~~
Cota

Inventar

706242

IX bis

DUMITRU, IONESCU

DIVORȚURILE NÓSTRE

Conferință ținută la Atheneu, la 15 Ianuarie 1884.

Biblioteca ~~de~~ Universitatii
Cota ~~7 138651~~ 14483
Inventar 706.242

RC 376/4

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C706242

R3 M882

Dómnelor și Domnilor,

Când Domnul Esarcu, stimatul nostru Președinte căruia 'i datorăm renașterea Athe-neului, m'a făcut marea onóre s'e-mi cérã și mie o conferință, a adaus: Ași dori să vorbesci asupra unui subiect *național*. Și atunci m'am gândit la divorțuri. Nu, Dómnelor și Domnilor, că n'ar fi divorțuri de cât la noi în țară, dar ce voiți? Statistica este o știință ciudată, o știință în contra căreia nu încape răspuns, și statistica ne pune în Europa pe prima linie în materie de divorț. In schimb, ce este drept, avem fôrte puține căsătorii.

Previu o obiecțiune. Statistica nu arată la noi de cât 10 divorțuri la o miă de căsătorii, cifră inferióră aceleia a cător-va din țerile europene, unde proporția se suie până la 18-20. Așa este când socotești căsăto-

riile din tótă țara, când însă ții sémă că țeraniî mai de loc nu divorțéză atunci proporția este de 70—75 la miă. Am decî dreptate să dic că stăm sus în materie de divorțuri.

Cestiunea divorțului este dar o cestiune națională, și cu tóte astea este și o cestiune internațională, căci problemele sociale, ca tóte lucrurile, se schimbă după timp și loc. În Franția întrebarea este să fie orî să nu fie divorț. La noi din contra nu este vorba să știm dacă trebuie orî nu divorțul — și voiî avea onóre să vă spun cum de aiurea se pot pune asemenea întrebări — ci să vedem cauza pentru care ocupăm un loc de onóre în statistica divorțurilor, și, când vom găsi de unde vine acésta, să ne întrebăm cum s'ar putea să ne coborâm ce-va mai jos, să fim cel puțin pe același rënd ca într'alte daraverî sociale.

Cestiunea nu este nouă Dómnelor și Domnilor. Vorbesc de D-nul Esarcu și 'mî-aduc aminte că-î făgăduisem douë conferințe; era vorba să vă întrețiî și asupra lui Despot-Vodă, vestită dramă saü mai bine poemă dramatică a lui Alexandri.

Domnul Esarcu a ales divorțurile ca mai naționale. Eî bine și Despot-Vodă, acel

mare Domn sau mare aventurier — Domnul Alexandri nu hotărăște lămurit, — s'a ocupat de divorțuri.

Despot venia din Occident, el s'a speriat de numărul divorțurilor noastre căci, cum dice cronicarul : *intrase foarte rău obiceiul în Moldova de cei căsătoriti pentru fie ce se despărțeau.* Voind dar să imputineze divorțurile Despot împilază cu grele dări pe cei ce se despărțiau — Stăpânitorii nu moralizează lumea gratis! — și, vedând că tot nu isbutește, găsește cu cale să descăpățineze șase dintr'ênșii.

Se vede că nici acest mijloc de persuasiune nu i'a priit lui Despot-Vodă, căci, ca și la 1560, cestiunea a rămas întrégă. Tot streinii se sperie mai mult de divorțurile noastre. Așa 'mă-aduc aminte că pe când se discuta în Parlamentul frances la 1876 propunerea lui Alfred Naquet asupra restabilirii divorțului, Louis Legrand, un filo-român d'altminteri căruia, daca nu mă înșel, Camera noastră i-a trimes o telegramă de felicitări — bănuiesc că cu o altă ocasiune! — combătând divorțul dicea :

— Ce, Domnilor, vreți să ajungem în dóga României?

Pentru Louis Legrand care este un spirit

ângust, d'altminteri un *strălucit* elev al scólei de drept din Paris, a admite divorțul și a ajunge în dóga României este tot una!

La noi, Dómnelor și Domnilor, niměnuí nu i-a venit în minte să se întrebe dacă divorțul trebuie sau nu să fie admis printre institúțiunile sociale. Cu tóte astea fiind-că sunt țeri unde se discută acéstă cestiune nu cred de prisos să vă spun două cuvinte în astă privință.

Pentru un om care se ocupă cu științele sociale. și care a ajuns în privința priceperii în a treia fasă de care vorbește Auguste Comte, în fasă pozitivistă, o asemenea cestiune trebuie să fie tot așa de puțin seriósă ca și când ar fi vorba d'a se ști de trebuie sau nu să fie oftica. Positivistul nu trebuie să-și pună întrebări de soiul acesta; el dice: ved oftica pretutindení, constat că dēnsa este un flagel. Și atunci caută care să fie cauza acestei crude bóle, cercetéză dacă nu cum-va va fi dăinuită de niște mici bacterii — cum se pretinde de unií medicí — și, când se convinge că așa este, se frământă se afle prin ce mijlóce s'ar putea nimici acele bacterii și împuțina *molima*.

Intr'adevăr divorțul este și el un fenomen vechiú cu lumea. Nu dic. Dómnelor și

Domnilor, că divorțul datéază de la Adam și Eva : Biblia nu spune că Adam și Eva să fi divorțat, mai ales că nu mai era pe pământ alt bărbat și altă femeie.

Voltaire dicea : nu știu care din două, căsătoria ori divorțul este mai vechiu ; mă-e témă însă că căsătoria este cu vr'o două-trei săptămâni mai vechie.

Și acest fenomen se pôte restringe, nici odată nimici. Căci ce este divorțul ? Mai 'na-inte d'a spune ce este divorțul să ne întrebăm ce este căsătoria, pentru că divorțul nefiind de cât sfârșitului trebuie să începem cu începutul.

Căsătoria este unirea a două ființe, bărbatul și femeia, care se iubesc. Veți găsi, Dómnelor și Domnilor o mulțime de alte definițiuni legislative, a lui Portalis bună-óră, dar ele nu se lovesc cu inima omenéscă.

Presupun pentru un moment că nu ar fi alte căsătorii de cât a două ființe care se iubesc — și suntem cam departe de adevărul practic ! — dar care se iubesc pe deplin și se și înțeleg, căci nu este adevărată iubire acolo unde nu este comunitate de gândiri și de simțiri. Eî bine studiul, observația inimei omenesci ne arată că sunt iubiri care mor ! In inimile cele mai înalte, în caracte-

rele cele mai desevêrșite se întemplă — rare-ori bine-înțeleș — că cele mai adânci iubiri să se stingă. Și atunci dacă dragostea móre, móre și căsătoria. Amorul fără căsătoria pôte să fie o necuviință lumescă, căsătoria fără amor este de sigur o monstruositate. Așa dar pentru pozitivist raționamentul este simplu : dacă sunt amoruri adevêrate care mor divorțul trebuie să remănă în vecii vecilor. Și repet sunt amoruri care mor. In privința acésta un om de geniú, pe care 'mí veți permite să-l ador pentru că este singurul om de geniú pe care 'l cunosc de aproape, 'mí dicesa odată :

„ Când era să mă însor am spus nevetei mele : nu-ți pot promite că te voiú iubi tot d'a-una; itți pot afirma însă că te iubesc și că nu te voiú înșela nici-o-dată. “

Omul care vorbia ast-fel și-a ținut cuvêntul. Căsătoria sa, adî bêtână de decî de ani, este un sfânt model de virtute și profundă amóre. Câți n'au promis eternitatea și n'au iubit nici măcar un an întreg!

Legitimitatea divorțului nu pôte să fie discutată nici pentru cei care n'au ajuns încă în fasă pozitivistă a minței omenesci, și au rămas în fasa metafisică. Se scie că în acésta scólă sociologia nu este o sciință de experiență ci o construcțiune a priori.

Cea mai strălucită faptură a acestei scóle, revoluțiunea francesă nu numai că a proclamat divorțul, nu numai că a dat în astă privință cea mai bună lege din câte au fost vr'ó dată, dar în mai multe rînduri ne-a spus și punctul său de plecare în astă materie. „Comitetul a cređut d'a sa datorie să lase cea mai mare latitudine facultății d'a se despărți, din cauza naturei chiar a căsătoriei a cărei basă principală este consimțimentul soților, și fiind-că libertatea individuală nu póte să fie nici odată înstreinată într'un mod indisolubil prin nici un fel de învoială.“ Așa vorbea raportorul legii din 1792 : Omul este liber, libertatea sa nu póte fi înstreinată pentru veciă, căci atunci n'ar mai fi libertate ! Decí divorțul este de drept natural ! Cam tot așa se gândia și Goethe când în spiritualul său roman *les affections électives* propunea ca căsătoria să se facă pe *cinci* ani, cu dreptul însă d'a prelungi

Mai este o scólă, o scólă care din fericire n'a prins nici o dată rădăcină la noi în țară, scólă teologică care în astă cestiune se reduce la scóla catolică. Sciți în ce consistă pentru un catolic cestiunea divorțului ? In a se ști dacă Isus când l'au întrebat apostoli :

„pecat este profetule să-ți lași nevasta!“, a răspuns cum dice Mateiū : „nu este pecat daca nevasta a făcut adulter“, orî cum dice Marcu și Luca că în orî-ce cas tot pecat este. Și asupra unei mari probleme sociale catolicii secole s'aũ certat pe un text, unii ținënd cu Mateiū, cel mai demn de credință dintre evangeliști după cum probéză tótă noua exegesă, așa de bine resumată în Evangeliile lui Renan, alții cu Marcu și cu Luca. Biserica s'a luat în sfērșit după aceea și-a oprit divorțul. Ce este dreptul pentru regi și împërați Papismul a inventat alt ce-va : anularea căsătoriei.

Mulți dintre D-vóstră, Dómnelor și Domnior, care nu sunteți în curentul lunei teologice, veți crede că glumesc când vă spun că ómenî serioși aũ putut să discute în volume întregi dacă Isus a spus cum dice Mateiū orî cum dice Marcu, ca să știe dacă trebuie orî nu se admită divorțul. Cu tóte acestea nu glumesc de loc, lucrul este așa. Dilele trecute treceam pe la librăria D-lui Rănișteanu și 'mî diceam, uitându-mě la galantar, d'ași găsi vr'o carte nu asupra *divorțuritor nóstre* — știam bine că acésta nu am să găsesc! — dar cel puțin asupra divorțurilor de aiurea. Când iacă un frumos vo-

lum, bine imprimat, intitulat : *Amour et Mariage*, opera unui membru al Academiei... din provincie, id est clericale. Ei bine Dómnelor și Domnilor, autorul se frământă în 15 pagine ca să afle dacă Adam și Eva au păcătuit înainte ori după ce au fost goniți din Paradis!

În așa stare ajunge, Dómnelor și Domnilor, omul infeudat unui text, încătușat în rugina prejudecăților.

Numai două lucruri sunt grele în lumea acésta : să fii liberal și să fii liber. Ca să fii liberal trebuie să-ți sacrifici interesele la fie ce moment, ca să fii liber trebuie să te lepești de cele mai multe din ideile în care te-ai născut. V'aș putea arăta exemple faimóse de orbirea la care duce pe om prejudecățile. Așa de exemplu la scóla de drept din Paris, o scóla a căreia știință o admir fiind-că d'acolo m'am adăpat și eu de mult puținul ce știu, der al căreia spirit îngust năbușește cugetarea celor slabi, se află un profesor, savant de prima ordine, și aș putea dice om inteligent, care s'a ocupat de ces-tiunea divorțului. Studiind legile statelor europene a vădut cu mirare că noi Români de și de origină latină avem divorțul, pe când toți cei-l'alți latini nu au divorțui. Ei

bine, Dómnelor și Domnilor, știți ce explicația a găsit? Nu! nu veți ghici nici o dată! A spus că divorțul îl datorim vecinilor noștri, Slavilor, în loc să spue că divorțul 'l avem de la strămoșii noștri, Romanii care l'aă cunoscut îndestul, și că dacă frații noștri, latiniî din Occldent, nu l'aă adî cauza este că li l'a răpit catolicismul.

Tóte acestea ca să pótă conchide : divorțul nu se potrivește la popóarele latine.

Pe mulți i am audî și 'i aud necontentit dicênd lucrul acesta :

„Divorțul este un fapt imoral“. Vě mărturisesc că mie mi se pare ciudată acéstă condamnare, pentru că nu divorțul este imoral ci cauzele divorțului sunt de multe orî imorale. Divorțul nu este un act imoral, el nu este alt-cevâ decât darea pe față, lichidarea unei stări de lucruri în care se aflaă deja cei ce se despart. In ce dar este imorală o asemenea regulare a unei situațiunii care nu măi póte dăinui? In ce este imoral ca ómenî care nu se măi pot înțelege să se despartă? Imoral este menagiul dublu iar nu divorțul, să ne înțelegem la cuvinte!

Este nevoie, Dómnelor și Domnilor, să vě spun eă.... și când dic eă permiteți mi să deschid o mica parentesă. D-l. Esarcu când

s'a adresat la mine ca să țin o conferință mă credea major, se dice însă că mai în urmă spirite *înalte* ar fi găsit că în țera noastră ómenii sunt mai târđii ca pretutindenii, ș'ar fi având de gând să prelungească majoratul până la 35 ani. Dacă se vota o asemenea lege de sigur că nu aș fi cutezat să vorbesc dinaintea D-vóstră, dar din norocire nu s'a votat încă și prin urmare pot să vă vorbesc. Așa cum staū lucrurile dar, până când avem și noi dreptul să ne rostim, să-mi permiteți a vă dice că n'am nevoie să vă mai demonstrez că divorturile aduc lucruri rele. Căci care din noi n'a fost față la unul din spectacolele cele mai triste la care póte asista omul, la întâlnirea primului și al doilea bărbat al aceeași femeii, saū a primei și a doua femeia a aceluiaș bărbat? Care din D-vóstră i-a văđut față în față într'un salon fără să și dică ca acéstă este una din cele mai nenocite priveliște din câte aū fost pe pământ?

Dar spectacolul și mai trist — dacă se póte — al copiilor de diferite categorii? Cine nu a văđut acești copii de 3—4 feluri destinați să se urască și să se desprețuiască, și nu i s'a strâns inima de durere? Copii dintr'un bărbat cu prima femeia, copii din

acelaş bărbat cu a doua femeia, copiii din prima femeia cu al doilea bărbat, etc. Sunt fel de fel de combinări în tocmai ca la matematică.

Mé opresc aci. Nu este nevoie de această conferinţă ca să ştiţi care sunt cusururile, care sunt nevoile divorţului. Cei cari nu sunt încă pe deplin convinşi i-aş ruga să-şi dea puţină ostenelă, să facă o mică excursiune până.... alături. De două ori pe septemână, patru secţii ale Tribunalului, de la 11 ore până la 4, nu judecă altceva. Cei cari nu sunt avocaţi vor vedea ce se petrece prin sălile de aşteptare, şi le va fi destul. Avocaţii pot chiar să între, căci şedinţa este secretă pentru totă lumea, pentru avocaţii însă nu; aşa s'a interpretat legea, că pentru noi avocaţii nu sunt secrete. Luaţi deci ostenelă unei asemenea excursiuni şi cine nu se va întorce îngrozit şi amărit, apoi de sigur că are o mare dosă de ertăciune pentru slăbiciunile omenesci.

Suntem dar cu toţi d'acord că este un rău. Unii dic chiar că răul merge crescând. Aşa bună-ora confratele meu, Domnul Disescu într'un articol publicat acu câţiva ani în *Presa*. Daţi 'mă voie, Dómnelor şi Domnilor, să nu fiu de astă părere; eu cred — şi veţi vedea că nu sunt tocmai dulce pen-

tru moravurile noastre — că în toate, în cele materiale ca și în ale moralei suntem în progres, și 'mi pare că a tăgădui progresul în țera această ar fi a nega lumina zilei. Ce e dreptul nu mergem pe așa de iute pe cât am voi noi, și tocmai d'acea este bine ca din când în când să ne facem inventarul ca niște negustori cinștiți, să scim unde am fost și unde suntem.

Maî este ceva care trebuie spus înainte de orî-ce studiù asupra pricinelor divorțului. Diceam că divorțul este un lucru național, uitam însă să adaug că este național numai pentru a deca parte a țerei românesce, pentru că țeraniî, în raport cu noi, maî nu se despart. În acêsta privință ca maî în toate materiile, țera noastră este împărțita printr'o prăpăstie adâncă, și care pe fie-care dî maî reu se adâncește, în două clase deosebite: Cărmuiți și Cărmuitori, aș putea dice țerani și funcționari, maî fără nici o altă clasă intermediară. Țera românescă sémănă a o țeră cucerită în care cuceritoriî — noi guvernantiî — nu s'aũ amestecat de loc cu cuceritiî. Noi am fost într'o stare patriarcală, eram maî toți la un fel, nici uniî nici altiî nu aveam o prea mare cultură intelectuală ca să pôte fi gândiri și simțiri deosebite. Pe urmă noi cestia am luat dacã nu

pe d'antregul dar cel puțin o părțică din civilizațiunea occidentală, ne am luminat de sórele apusului, și pentru guvernați n'am făcut absolut nimic, așa că prăpăstia s'a adâncit neconținut, și adî numai avem nici credințe comune, nici idei comune, și în curênd nu vom mai avea nici limbă comună dacă nu se va stârni cu jargonul administrativ, militar și judecătoresc. Nu vorbesc de primejdia așa dusei purificări a limbei, căci în astă privință s'aú pus stăvilare de la un timp încóce.

Nu știu dacă toți împărtășesc temerea mea; eú însă vè mărturisesc că mă uit cu gróză la acest tabloú, și m'è témă că dacă nu se va face nimic ca să se stabiléscă solidaritatea între unii și alții, așa ca guvernații să cunóscă și să iubéscă pe guvernanți, iar guvernanții să înțelégă că nu aú guvernul pentru dênșii ci pentru ca să facă fericirea guvernaților, témă 'm'è, d'ic, că nu vom putea rămâne în picióre, și, ce este mai grav, că nu ne vom putea rădica, dacă din nenorocire am fi doboriți de gróznicele vijelii care de sigur în curênd aú să sufle peste Orientul Europei.

Mé ocup numai de clasa guvernantă, de cei care divorțéază prea des, și mă întreb

care să fie prilejul? Ei, Dómnelor și Domnilor, aci daŭ d'o bólă omenéscă care este mai ales o bólă românéscă demnă de studiat . . . , mania legilor. Aud din tóte părțile: „să schimbăm legea, legea este de vină.“ Da, legea este rea, dar mî-e témă că spuindu-vă în ce sens este rea nu o să mai fiți de acord cu mine, și de aceea las astă cestiune mai la urmă. Un lucru însă trebuie să spun d'acuma. Mulți cred că legea noastră înlesnește divorțurile. Ei bine se 'nșală amar, legea noastră este una din cele mai grósnice, din cele mai restrictive în materie de divorț. Puteți dice că nu se aplică. Așa este, nu se aplică. Dar pentru-ce? Pentru că nu se póte, pentru-că bunul simț protestă în contră-î. Inșă să lăsăm și acésta mai la urmă, și să ne întrebăm ântéiŭ care sunt cauzele divorțurilor, și pe urmă să vedem cum se póte îndrepta réul, să nu facem ca Despot-Vodă care credea că descăpăținënd șase ómeni a deslegat problema.

Și când căutăm cauzele divorțurilor să nu facem ca preoțimea catolică care ia lucrurile de la códă, pe când omul serios ia lucrurile de la cap. De aceea dar nu trebuie să ne ocupăm de divorț care este desnodământul până ce nu vom studia mai ântéiŭ

legătura, adică căsătoria, căci în cele mai multe cazuri ca să fie divorț trebuie să se fi făcut căsătoria bolnavă.

Dar óre cum se fac căsătoriile la noi? Eū am dat de la început definițiunea căsătoriei, v'am ȃis că este legătură a două ființe care se iubesc. Eī bine, uitați-vē în drēpta, în stānga, gāndiți-vē la amicii, la cunoscințele D-vóstră, la toți aceia de la care priimiți invitațiuni de multe ori poleite, și întrebați-vē din amor se căsătoresc?

Și dați-mi voie să vē raportez un cas, un cas observat de mine în cabinetul meū. Căci trebuie să vē spun, pentru un om căruia-i place să observe, nimic mai instructiv decât cabinetul unui avocat. Ceī cari nu sunt avocați — și sunt câți-va aci în sală — nu 'și pot închipui ce comórá de documente omenești, cum le numește Zola, se póte întocmi din suvenirile unui avocat.

Și cu acéstă ocașie permiteți-mi să previū o obiecțiune. V'ați putea întreba póte nu cum-va avocatul care vorbește de priciuele sale trădeză secretul profesional. Eī bine nu, Dómnelor și Domnilor, ca orī-ce om căruia i s'a încredințat un secret, avocatul trebuie să 'l ascundă în fundul inimei, dar d'aici până a nu-i da voie să studieze na-

tura omenescă, să profite de lunga clinică care-î este dat să facă, este un abis. De sigur aş trăda încrederea pusă în mine dacă v'aş povesti că Domnul cutare ori Dómna cutare mi-a spus cutare lucru, dar când nu vă spuî de cât cele ce s'aũ petrecut în audiență, față cu trei judecători și un grefier, când vă relatez chiar detalii mai intime fără să numesc însă, fără să indic pe nimeni, atunci sunt în regulă și cu datoria și cu conștiința. D'altminteri dacă nu am avea dreptul să studiãm pe bolnavii pe care-î vedem d'apropo, unde s'ar mai putea face experiențele acelea care singure ele aũ importanță în sociologia, ca și în oricare altă știință? Nu cum-va ar voi cine-va să învêț divorțul prin cărți pe când în toate ȕilele pot să despice natura vie?

ȕilele trecute vine la mine un vechiũ client. Il cunoscusem acum câte-va luni, cu ocazia uuui ciudat proces. Tênerul acesta voise să se însore; socrul oferia 3,000 lei, el ceria 5,000. Cu chiũ cu vaî se învoesc cu 4,000, și ginerile și cumpără logodnicei niște mici cadouri. Când fu însă la plată socrul vru să dea în loc de bani o poliță. Ginerile ȕice nu, eũ vreaũ parale. D'aci neînțelegerea, d'aci procesul în care am pledat pentru el.

Acuma vine iar la mine și după ce 'mă vorbesce de procesul acela îmi adaugă : Noroc am avut, Domnule Ionescu, că nu m'am însurat de rëndul trecut, căci acum am găsit 8000 lei.

Și îmi cere și părerea mea asupra noiei căsătorii.

Aci trebuie să deschid iar o parentesă. Sunt ómenii cari cer avocaților părerea pentru tóte, pêne și în asemenea materii. Chiar acum vr'o lună nu m'am pomenit că o *cucónă*, care venise la mine cu un proces, scóte o fotografiă și mă întrebă dacă D-l din fotografiă este bun ori nu pentru fiă-sea, fostă a mea clientă într'un proces de divorț? Asemenea întrebări sunt atât de naive în cât risul te împedică să te superi.

Și ténorul meu client îmi și citește o scrisóre. Era așa de caracteristică in cât m'am gândit la D-vóstră — conferința mea era de mult anunțată — și l'am rugat să-mi dea o copie după acea scrisóre. Vě las să vă închipuiți figura lui ! Uimit mă întrebă ce vream să fac cu acéstă copie. Și eũ fórte serios îi spuĩ :

— D-ta mă interesezi fórte și scrisórea D-tale 'mă va fi de folos.

Și etă că omul nostru ia condeiul și copiază următoarele :

Târgoviște, 1884.

„Cu plăcere îți anunț cât privesce de bani că D-l N. N. nu pôte să dea mai mult de cât 8000 franci, însă pôte cu mare tocmelă voiă putea scôte încă ceva, pentru 8000 lei este sigur, familia este onorabilă, fata este curățică și solidă și n'am audīt nicī un rău asupra familieī. Fata este casnică și nu luc-sósă și este fôrte sănėtósă, fiind părinții să-nėtoși.

„Fata a fost logodită cu unu d'aci, însă părinții aū lăsat logodua, fiind-că tēnărul nu era bun.

„Pentru bani am vorbit chiar cu N. N., cred că nu este partida rea decă te mulțumescī cu acéstă sumă.“

A. A.

Întēiū banii, pe urmă familia, la sfērșit vine și fata care este... solidă! Dar fata a fost logodită, inima ei pôte a rēmas atinsă? Ce-ī pasă pețitorului? Despre bani a vorbit chiar cu N. N. Mai rēmane ca clientul meū să se mulțumescă cu 8000 lei și

căsătoria s'a făcut! Témă 'mă e să nu se fi zămislit și divorțul!

Dar o să 'mă observați că acestea tóte se petrec într'o mică clasă socială, la ómenii care se însóră cu 3000 lei. Atunci să trecem mai sus, de la 3000 lei la 300,000, să vedem ce se petrece și acolo, și pentru acésta vă rog să 'mă permiteți să vă spun iar un cas observat de astă-dată nu de mine, dér de un bun prieten al meu.

Pe când eram în Dobrogea, 'mă dicea el, cunosceam d'aprópe un ténér, om cu multă inteligență și chiar cu bună inimă. Dorind succesul și închipuindu-și că pentru acésta are nevoie d'o zestre mare, mă însărcinase și pe mine să'l vestesc când voiú afla de vr'o fată cu zestre mare. Din păcate 'i am găsit una cu 300,000 franci, 'i am scris un volum de detalie unde 'i descriam figura, caracterul fetei și al părinților, întocmai cum se face pentru caii de cursă. El nici una nici două, fără să fi vedút măcar fata, o și cere în căsătorie, prin pețitóre bine înțeleș. Și a fost cât p'aci să se facă căsătoria așa pe nevedutele.

Dacă un om onest și cu un bun caracter a putut face una ca acésta, ce trebuie să se întêmples cu acei voinici fără scrupule

care, ca Montjoye al lui Feuillet, străbat lumea cu un cod în mână și cu o spadă într'alta, strecurându-se printre articolele celui d'ânteiu și impunând tuturor tăcere cu cea din urmă.

Alte ori, Dómneler și Domnilor, căsătoria nu se face pe parale, dar pe alte interese. Așa de exemplu în Belgia se ia de zestre posturi de judecători. Acolo ca să fii judecător trebuie să te alégă judecătorii, cum am dice pe românesce pe băcani să-î agreze băcanii, pe dulgheri dulgherii, pe veterinari veterinari! Și când se întêmplă câte un Președinte de tribunal care n'a putut agonisi nimic în viață și căruia ursita 'î-a dat un stol de fete, apoi caută băieți sêraci și le dă un scaun de judecător drept zestre. Vom avea pôte ocazia și noi să vedem lucrul d'aprópe, căci s'a propus și la noi sistemul ăsta.

Dacă băeții se însóră cu paralele, fetele de multe ori se mărită cu diplomele. Nu esagerez de loc Dómnelor și Domnilor, vê voiú da exemple caracteristice și autentice, le iaú tot din experiența mea de avocat.

Așa odată era vorba de un bun băiat care făcuse dreptul nu la Paris ci în sudul Franciei. Se vede că omul era cam slab de

constituția; alții dic că în Sud se trec examenele mai ușor. Or cum ar fi, băiatul nostru se întorse la București licențiat în drept din Aix. D'abia sosit face cunoștință cu d. X, onorabil proprietar mare, alegător în colegiul anteiu de Cameră și de Senat! D-lă X avea o fată; băiatul vrea să se însore; iute iute se face logodna, șiși face licențiatul nostru o mulțime de cheltueli pentru nuntă: arvună la lăutară, cofeturi la Capșa, rochiile la Villes de France etc. Tote bune dar rămânea un lucru: tata-socru nu vrea să dea fata de cât unui licențiat și ténérul nostru nu avea încă diploma. Știți că la scólele de drept diploma nu se dá de cât câte-va luni în urma examenului! Poseda însă un certificat iscălit de secretarul scólei, dar tata-socru bănuise că certificatul este fals — avea destulă încredere în ást om ca să'i dea pe mână fericirea fiicei séle, dar uu ca să credă în adevérul certificatului. — S'apucá dar de telegrafiază secretarului scólei din Aix să-l întrebe cum și ce fel. Secretarul răspunde, dar din păcate greșeste adresa. În nedumirire tata socru trimite vorbă ginerelui că el nu face nunta pênă nu o vedea diploma. Vă puteți închipui indignarea ginerelui, vedeți procesul. Eî bine știți cum s'a

apărat socrul la curte — și notați că 'l a-
păra un avocat inteligent, un avocat care
pe mine mă socotea un fel de iconoclast,
mâncător de astă dată nu de icône, ci de
vechi obiceiuri — ? Dăcea: — Eū am fată
de dat la un licențiat din Paris, dér la unul
din Aix ba.

Și când eū i respundeam: „bine Domnule,
D-ta îți pui fata într'un teas și diploma
într'alta ca să veđi decă se potrivește la
cântar?“ imi replica: „Ce vreī? eū vroi
să'mi fac fata cucónă și licența din Aix nu
este destulă boerie!“

Eū am pledat procesul acesta la curte, și
a rīs și Curtea cum ați rīs și d-vóstră. Și
de astea sunt cu miile.

Altă dată fata nu cere de cât iubire dér
socru ține la diplomă. Tatăl Julietei este un
fost cismar care a muncit cinstit, și a
strîns ceva părăluțe. Romeo este un croitor
care și el a muncit cinstit, și a agonisit
mai puțin este adevărat dér tot a agonisit
ceva. Fata vrea, báiatu vrea, nu cere nici
zestre, dér tata nu vrea. „Nu'mi daū eū
fata după un croitor, dăce el, mie 'mī trebuie
un licențiat“. Vēdēnd atăta opoziție cura-
giósa fată fuge la iubitul croitor și se
intórce tocmai după 12 dīle. Eī bine!

tata tot nu vrea. Și când îi dicea cineva: „dar bine, D-le, ce faci? acuma nu o să măi vrea licențiații“, știți ce răspundea? „Măi pun încă 10,000 lei și tot găsesc un licențiat!“

Așa se fac de multe ori căsătoriile noastre. Nu este destul însă să spunem că așa se petrece lucrul, măi trebuie să ne întrebăm de ce se face așa.

Luxul este cauza cea măi aparentă. Locuim o țară plină de bogății naturale der care nu și-a desgropat încă comorile séle, suntem într'o epocă de tranșiune, am căpătat puțin gustul bunului traiu apusan, ce este dreptul măi mult la suprafată, fără să fi adoptat însă modestia și economia apusului. Plăcerile intelectuale ne sunt prea puțin cunoscute ca să ne pótă răsplăti de lipsurile materiale, și, măi presus de tóte, trăim toți într'un fel, ne întâlnim în aceleași baluri, ne trebuie aceleași obiecte, și la noi tóte costă măi scump fiind-că le importăm din streinătate. De acea și ginerii sunt scumpi! Ia uitați-vé de exemplu la tribunalul Ilfov; sunt aci o mulțime de tineri instruiți, buni, nu tocmai cruți de vêrstă, și veți vedea că d'abia trei-patru sunt însurați! De ce óre cei-l'altți nu se însoră?

Nu cum-va că nu ar dori și ei să aibă lângă dênșii o ființă care să'î sustie, să'î îmbărbăteze și să'î mângâie în lupta vieței? Nu, simt și ei acéstă nevoie, dér nu o pot satisface, fiind-că n'aũ parale. Câți nu mi-aũ dis : Ce vreî? femeile sunt luxoșe; Tóte vor să facă rochiile tot la *Villes de France*, séũ la M-me Briol, să mérgă la chaussée tot cu Muscal, să asculte opera tot din baignoire și pentru tóte astea trebuiesc banî. De unde vreți să'î ia? Din léfă de 300 lei pe lună? Ah! a fost o vreme când judecătórii pe lêngă léfă mai luaũ și baclavale, la dílele mari. Ađi s'aũ dus baclavalele!

Starea acéstă nu numai că născócește căsătórii rele, dér de multe orî desface și pe cele bune. Câte divorțuri fiind-că soțul n'a mai putut plăti nevoile afară din cale ale nevastei! Alte orî cheltuiala măhnesce pe bărbat și-l face să se căiască că s'a însurat, și atunci devine aspru cu nevasta și divorțul e gata. Eũ am pledat în contra unui soț care cheltuise cu nunta și instalarea douė treimi din zestre, peste 20000 lei. P'atáta a devenit în urmă de avar în cât nici medicamente soției nu vrea să mai cumpere. În tot procesul știți cum se apėra bărbatul : „ia gândiți-vė, D-lor judecătóri,

cât am cheltuit cu toaletele Dumneaii!“
Ba punea la socotéla toaletei nevestei și ce cheltuisé cu cazanele și tingirile!

Étá dér una din causele divorturilor nóstre: femeile sunt luxóse. Noí, Bucurescenií în privința acésta ne putem láuda, avem multá eleganță! Mi-e témá însá că nu ne putem láuda de cât cu atât. Un distins, fórte distins din ómenii noștri de stat a visitat acum câțiva ani Olanda. Când s'a întors îmi spunea cu mirare că în țéra aceia cu mult mái bogată de cât țéra nóstrá nu véduse nici o femeie elegantá.

Dér pentru ce la noi femeile să fie mái luxóse de cât aiurea? Pentru că, Dómnelor și Domnilor, dám fetelor nóstre o rea educațiune, séu mái bine o rea instructiune, cáci termenul de rea educațiune trebue să-l păstrez pentru băieți. Cu moravurile nóstre orientale, cu instructiunea nóstrá superficialá, nu facem din fetele nóstre de cât niște pápuși — adorabile câte-o-datá, anoste uneorí — , niște obiecte de plăcere și nimic mái mult. O mulțime de mume cred că instructiunea acestei ființe care se chiamá *o fatá de măritat* este desévêrșitá dacá știe să se invêrtéscá în salóne, să sbárnáie la piano un vals idiot, și să bálbáiască un jargon

nesuferit care nu este nici românește nici franțuzește.

Dar fata asta are să devină o soție; cum o se p^otă ea să înțel^gă, să participe la lucrările soțului, să se pasioneze de cea ce pe el îl entusiasm^eză? Dar soția va deveni mumă, cum o să p^otă ea supraveghia instrucțiunea copilului? Așⁱ! „Nu-mi plac femeile care știu grecește și filosofie¹), nici cele care nu confundă fiziologia cu anatomia; instrucțiunea le răpește farmecul!“ Dacă femeia vrea să se ocupe de lucruri serioase o luăm în bătaia de joc, decât este ușurică și ignorantă, după placul nostru, o desprețuim din resputeri. Și vă mai mirați că le place luxul! Dupe ce le ați închis lumea intelectuală, ce le mai rămâne ca să și ocupe spiritele? Cârpele, și de acea femeile trăiesc numai pentru rochiⁱ.

Dar în schimb suntem destul de pedepșiți de nebuna noastră trufie, căci după ce am adus femeia în sclavie refusându-i rolul binefăcător și util la care are dreptate, ea

¹) În consecință s'a și suprimat catedra de filosofie din sc^olele centrale de fete. Femeilor nu le trebuie filosofie, își vor fi dis legiuitorii, superstițiunea le ajunge!

'și resbună pe noi ca o sclavă, se face fermecătoare și devine astfel stăpâna noastră absolută. Nimeni nu este în lume mai tare de cât robul când știe să lingușescă slăbi-ciunile stăpânului seǔ!

Nu vă mirați, Dómnelor și Domnilor, că repet adesea vorba oriental, căci cu ade-vărat pecetea orientală este adânc impri-mată în ale nóstre obiceiuri. Cine din D-v. Dómnelor și Domnilor, n'a asistat la una din așa dișele serate, și n'a fost coprins de máhnire la ciudata priveliște ce i se înfă-țișă? D'ó parte bărbații singuri orǔ jócă cărți povestindu'și istorii pipărate, orǔ fac politică — și ce politică! — de altă parte fe-meile singure orǔ se tânguiesc de slugi, orǔ desbracă de la cap pêne la picióre pe vecina, orǔ vorbesc tóte d'odată de rochiǔ și de pă-lării. Douě lumǔ deosebite, alte gânduri, alte aspirații. De câte orǔ ved asemenea sindro-fi, 'mǔ aduc aminte, fără voea mea, de tram-vaiul din Tarigrad; acolo vagónele plécă tot-d'auna douě d'odată: unul pentru bărbați, altul pentru femeǔ.

Eminescu, un poet care nu știu de are părechǔ în literatura noastră, un poet care a știut, în ultimele lui opere, să întrunescă o formă admirabilă cu o imaginație ardătoare,

a biciuit cu o rara energiă ușurința femeiască :

Ce ? când luna se strecoră printre nouri, prin pustii,
 Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te ații ?
 Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse,
 Să privești prin luciile geamuri la luminele aprinse
 Și s'o vezi înconjurată de un roi de pierde-vară,
 Cum zîmbește tuturora cu gândirea ei ușoră,
 S'auzi zornetul de pintenii și foșnirile de rochiile,
 Pe când ei succesc mustața, iară ele fac cu ochii ?
 Când încheie cu-o privire amorósele înțelegeri,
 Cu ridicula simțire tu la pórtă-le să degeri ?
 Pătmaș și îndărătnic s'o iubești ca un copil,
 Când ea-i rece și cu tóne ca și luna lui April ?
 Incleștând a tale brațe tótă mintea să ți-o perđi,
 De la creștet la picióre s'o admirii și s'o desmierzi
 Ca pe o marmură de Paros sau o pânză de Corregio,
 Când ea 'i rece și cochetă ? Ești ridicul, înțelege-o

Și cu tótă astă amărăciune poetul singur mărturisește că nu sunt femeile de vină, ci moravurile nóstre. Cum vreți să se nască iubirea într'o societate în care bărbații și femeile nu se vęd mai de loc înainte de căsătorie. Intr'una din sindrofiile d'adinéorí se pot óre cunósce ómenii ca să știe decă se iubesc, se înțeleg cu adevérat, decă vor putea fi doi într'unul, seú decă nu este de

cât flacăra trecătoare pe care lesne o aprinde o pereche de ochi negri? Și chiar d'acele convorbiri banale în care se repet pe de rostul un vocabular la modă, nu pot să se bucure tinerii, căci d'abia s'au întâlnit de 2—3 orî și așa dusele cuviințe, reprezentate prin fel de fel de rude, încep să țipe că s'a compromis fata :

A-și! abia ți-ai întins mâna, sare ivărul la ușă,
E-un congres de rubedenii, vre un unchiu vre o
mătușe.

Iute capul într'o parte și te niți în jos smerit....
Oare nu-i în lumea asta vr'un ungher pentru iubit?
Și ca mumiî egiptene staî cu toții în scaun țepeni,
Tu, cu mânele-încleștate, mai cu degetele depeni,
Mai sucești vre-o țigară, numerî fire de mustăți
Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț.

Cât vor ține asemenea obiceiuri, témă 'mî
e că căsătoria o să rămână cea ce este așa
de des: negoț de carne omenescă.

Điceam mai adineaori, Dómnelor și Domnilor, că dacă femeilor le lipsesce instrucțiunea fără de care ele nu pot să fie adevărate tovarășe ale bărbaților, ci numai mașine pentru popularea pământului, bărbaților le lipsește adesea educațiunea.

Cele mai multe din divorțurile nóstre sunt

cerute de femei, și în majoritatea casurilor femeile divorțază fiind-că în căsătoria n'aū găsit de cât desilusiunea, fiind-că bărbații nu le-aū înțeles.

Lucrul nu mă surprinde de loc, din potrivă m'aș mira foarte decă s'ar întâmpla alt-fel. Fiii noștri nu știu ce este femeia. Când sunt de 10 ani intră în liceu, acolo n'aū ocasiunea să vedă femei..... Observ un suris și nu înțeleg pentru ce. În America s'aū gândit la acéstă și aū făcut licee mixte. Liceele acestea aū dat cele mai frumoșe rezultate, și nici nu s'a întâmplat desordinile la care cugetați probabil adinéori pentru că numai fructul necunoscut are darul să escite pornirile morbide ale omului. Ceī care aū călătorit în Englitera aū întâlnit adese ori fete care strebat singure țara întrégă, și mumele n'aū nici o témă: opinia publică veghedă la onórea lor. Acolo nu s'a botezat cu numele de concistă o rușinósă și vulgară înșelăciune; vorba acéstă a fost rezervată pentru isbândeale celor cari aū dus stégul britanic în tóte colțurile lumei. Ce vreți, Dómnelor și Domnilor, Englezii și Americaniī încep din scólă să respecte femeia, și, când se însóră, știe că și femeile lor vor fi respectate. La noi ténérul începe prin a

nu respecta femeia altuia, mai târziu altul nu va respecta pe a lui și așa mai încolo.

Reviu la tinerii noștri. După ce au finit liceul ori numai câteva clase, se duc la Paris. Acolo ce credeți că fac? Credeți că cei mai mulți — de majoritate numai vorbesc — se pun în relațiune cu societatea franceză, că intră în familiile așa de ospitaliere pentru streini? Ași! compun un cerc numai de bărbați, citesc *Gil-Blas*, *Figaro* și la *Vie Parisienne*, serile le petrec la cafenele, la Varietés ori la Follies-Bergères Mabelle s'a închis! — Ce respect pentru femeie vreți să capete acolo? Cele pe care le întâlnesc nu merită nici dragostea nici stima lor. Și când se vor întorce în țară cum o să potă apreția acea delicatete de sentimente, acea frăgezime de inimă care este farmecul nespun al femeii? Așa că a doua zi după căsătoria biata femeie vede cu gróză că a fost înșelată în aspirațiile ei, și atunci tribunale sunt destule, avocați cu prisos și ședințe de două ori pe săptămână.

Am să vă relatez în astă privință două casuri pe care le cred foarte caracteristice.

Aveam un prieten care se însurase de vr'o câteva luni numai, din amor credea el, din caprițiu mi se pare mie. Lucrurile se

petrecuse ca mai tot d'auna foarte prosaic. Logodnă pompósă și după câte-va săptămâni cununie și mai pompósă. La prietenul meu venia adesea un văr al său a căruia fidanțată — locuia într'alt județ — de mai bine d'un an de zile îi trimitea câte o scrisoare în fie-care dimineță. Biată soția prietenului meu care în timpul cât fusese logodită nu primise de cât tradiționalul buchet de fie-care zi pe care florarul are grijă să'l expedieze regulat, și nu mai puțin celebrele cofeturi, plină de gelosie și copilărosă din fire spunea prietenului meu : „Știi ce, iubite, am să te rog un lucru care m'ar face nespus de fericită : scrie'mi scrisori de amor și eu 'ți voi răspunde!“ Ei bine ce trebuia să facă un bărbat inteligent ? Să'î scrie neapărat și să fie și vesel. Prietenul meu a făcut alt-fel, a rîs și rîsul i-a fost amar, căci nu se rîde fără păcat de inima omenească !

Altul însurat din amor și fără zestre..... se vede că adesea căsătoriile din amor sunt fără zestre..... a doua zi de nuntă începe să se tânguiască că n'are bani. „Lasă dragă, îi dice soția, ne iubim și asta este destul.“ Peste câte-va minute vine slujnica și cere parale să cumpere zahăr. Ia de la coconiță

puțină dragoste, răspunde bărbatul, d-néiei spune că cu dragoste se are de tóte. Eî bine, vė întreb, o femeică care a fost așa de crud lovită a doua đi chiar după nuntă, ce póte să devie de cât stofă de divorț?

Analisăm împreună căsătoriele nóstre și mi se pare că suntem cam departe de definițiunea nóstră: uniunea a două ființe care se iubesc. Vė veți întreba póte cum de nu se despart ómenii și mai des. Eî, Dómnelor și Domnilor, cercetați câte căsătorii unde se ignórá séu se trece cu vederea lucruri care ar trebui să ducă la divorț; dibuiți și ici și colo ce cuvinte de bani, de pozițiune socială, de protecțiune, de greșeli reciproce mai țin în loc lanțul conjugal, și nu vė veți mai mira.

Alții, și mai ales părinții care mărită cu sila fete ceva mai simțitóre, obicinuesc să đică că vine amorul după căsătoriă. Nu tăgăduesc că se întâmplă uneori și acésta. Așa de exemplu am cunoscut odiniórá un doctor din provincie, bun bărbat d'altfel, care înainte d'a se însura avea ciudate idei asupra femeiei. „Nevasta mea se va ocupa numai de carnea cu varđă, đicea el, eú nu vroiú să citéscă poesií, vroiú să fie femeică cinstită.“ S'a însurat, a dat peste o femeică

deşteptă și acuma mi-e témă că nu numai citesc, dar și fac poezii împreună. Mai de multe ori însă nu vine amorul după căsătorie. Mi-aduc aminte d'o fórte frumósă dómná din Moldova care ne povestea divorțul ei într'un mod fórte hazliu. — Mama, dicea ea, m'a măritat cu sila.

Căci știți, Dómnelor și Domnilor, că au fost părinți care și-au măritat fetele cu sila. Moda s'a schimbat: ađi părinții cércă să și despartă copii cu sila.

— Dacă spuneam mamei că nu'mi place logodnicul, continua acea dómná, ea 'mi răspundea: nu-ı nimic, amorul vine pe urmă. Ei bine m'am măritat Duminecă, am așteptat luni, marți și mercuri, și dacă am vedut că amorul tot nu mai vine, am plecat eu după el.

Nu știu dacă l'a găsit ori nu.

V'am arėtat pėnė acum cred, Dómnelor și Domnilor, câteva din causele divorțurilor nóstre. Mai sunt multe pe care sunt forțat să le las d'o parte; este una însă de care trebuie să vă vorbesc, căci aci paremi-se că punem degetul pe una din rănile societăței nóstre: este ușurința cu care ertăm. Noi eșim dintr'o epocă de toleranță esagerată, am moștenit obiceiurile prea milostive ale

boerilor d'altă dată care pôte se credeaū prea mari, prea sus puși pentru ca greșele semenilor lor să-i pôtă îngriji orī păcatele inferiorilor să le merite indignațiunea. S'aū dus boerii dér nepăsarea morală a rămas. Nimic nu ne sperie, nimic nu ne turbură.

Cutare a făcut cutare mișelie, este funcționar și fură, este avocat și vinde priciunile : Săracul ! are cincī copii !

D-lū X a pângărit casa prietenului lui celui mai d'aprópe : dér numai el este ?

Sunt invitat la Y, tótă lumea știe că în casa aceea sunt doi bărbați, doi care contribue ; Să merg orī uu ? Eī ! ce să faci ?

Domnul Z își înșală nevasta cu neomenie, toți știū că are concubină la mahala : Și apoi !

Credeți D-vóstră că cu un asemenea sistem veți putea vr'o dată îndrepta ceva ? Credeți că pêne ce nu veți închide salónele, pêne ce nu veți respinge mâna celor care păcătuesc într'una, veți schimba moravurile ? Nu, absolut nimic nu veți face, pentru că nu téma de pușcărie face pe omul slab să fie cinstit ci frica de opiniunea publică ?

Étă dér unde trebuie să căutați leacul. Nu veți împedica nici luxul desfrēnat, nici

căsătoriele de adineori, nici divorțurile pêne ce nu veți fi mai severi cu vinovații, pêne nu veți fi nu puritani, nu, dér drepti. Trebuie să deosebiți pe omul care merită stima D-vóstră de cel care n'o merită. Altfel cei slabi — și aceștia sunt cei mulți — vor putea dice, și cu drept cuvânt, că în zadar s'ar trudi pentru bine, când și pe unii și pe alții îi puneți în același cazan.

Cu toate acestea, Dómnelor și Domnilor, cum vă diceam de la început, suntem în progres. În toate înaintéază țara nóstră. Cine ar putea tăgădui progresul material? Cine nu știe de asemenea ce progres intelectual am făcut noi? Știți D-vóstră că de unde acum 7—8 ani librării nóștri nu vindeaũ de cât romanurile lui Ponson du Terail și ale lui Xavier de Montépin, — și vorbesc de cei mai buni —, anul acesta numai librul Haiman a vëndut 150 exemplare din *Primele Principii* ale lui Herbert Spencer și 200 din tractatul lui Taine asupra *inteligenței*? Dér în moravuri progresul nu este óre tot așa de evident? Da, el este tot așa de însemnat. Permiteți-mi să cred lucrul acesta din fundul inimei, pentru că tot ce mi se povestește despre moravurile nóștre d'altă

dată mă face să ȳic că suntem într'un paradis pe lângă starea de odinióră.

Un singur exemplu va fi destul cred să vă convingă despre acésta. Mic este faptul în sine, dér din faptele cele mici se póte mai bine cunóște caracterul unei epoce.

Eram odată la o întrunire publică în care se trata eterna cestiune a Dunărei, și, între altele multe care n'avea nici în clin nici în mánecă cu Dunărea, un bătrân Senator din Moldova ne spunea: „Știți, Domnilor, cum făceam noi curte în vremurile nóstre?” — Lasă că D-nélor făceaú curte la femeí măritate și nemăritate, fără deosebire. — „Ei bine noi nu vream să ne osténim ducéndu-ne pe la aceia căreia voiam să-í facem declarații, ci dór i trimiteam lăutarii sub ferestre și oftaú ei în locul nostru, iar noi stam acasă și fumam din ciubuc.“

Ei bine, vă întreb, mai cutéză astăđi cine-va în țera románescă să puie pe altul să ofteze în locul lui? Și dacă ar face una ca acésta, îndrăzni-vor óre să o spună? Nu, și acésta mi se pare că este un progres, căci cel puțin oftéză singur dacă oftéză câte odată.

Étă, Dómnelor și Domnilor, cele ce voiam să vă spun asupra moravurilor; ar fi însă

o desertare din parte-mi dacă nu v'aş vorbi şi asupra cestiunei juridice, de şi dragostea mea pentru acéstă sciinţă este fórte bolnavă şi din di în di mai slăbănógă. Cu tóte acestea cred că n'ar fi rău să vă arăt că legea nóstră nu este în nimic vinovată, ci că din contra, dacă ne am decide să facem o reformă ar trebui să lărgim legea. Şi mai nainte de orice tótă lumea înţelege că cestiunea divorţului fiind de domeniul inimei omenesci, legea mai că nu are ce căuta, căci după cum nu este nici o lege care se pótă împedica pe douë fiinţe să se iubéscă altfel de cât cu formele legale, tot aşa nu pótă fi nici o lege care să facă să se iubéscă şi să trăiască cu adevărat împreună douë fiinţe care nu se pot suferi. Aşa dar legea nu pótă face mai nimic în astă materie, chiar când ar ajunge la mijlócele lui Despot-Vodă. Cu tóte acestea legiuitorii nu prea vor să'si recunóscă necompetinţa. Lucrul nu trebuie să vă mire: legiuitorii aũ început prin a reglementa tótă viaţa omului. Ce aţi dice de exemplu de un cod care ar voi să se ocupe de ale stomacului? Vi s'ar părea de sigur o anomalie, ca să nu dice mai mult, şi cu tóte acestea ştiţi că codurile d'altă dată se ocu-

paù și de stomac. Legiuitorii din țările noastre se mulțumesc cu mai puțin.

Dér de și s'aù ocupat legile de astă problemă, să nu credeți însă că toate aù delegat-o la fel. Ađi când ni se vorbește de familie, religiune etc. sunt ómenii care cred că în vecii vecilor lucrurile acestea aù fost organizate ca acum; d'acea te botéză dușman al societăței când vrei să le schimbi în ceva. Istoria însă ne spune că nu este ast-fel; toate în lume s'aù schimbat și se vor schimba. Așa căsătoria ca și divorțul—aste două lucruri se țin—s'a schimbat cu totul. Căsătoria nu s'a născut dupe cum ne spune Biserica, ci într'un mod mult mai prosaic. Bărbații fiind mai voinici și-aù robit femeile cari le plăceaù. În Oceania chiar ađi așa se petrece lucrul, cel care e mai tare ia femeia cea mai frumoasă; ast-fel sunt femei cari în timp de 9 luni schimbă 9 stăpâni. Acéstă robie a femeii, robie care n'a dispărut pe deplin, vă esplică o mulțime de obiceiuri curioase. Dênsa ne face să înțelegem cum și pentru ce vèduvele Indienilor se ardeaù de vii pe rugul bărbaților lor morți, obiceiù perpetuat pêne în țările noastre în stătulețele în care Europeanii nu sunt

domni absoluți, obiceiū pe care când și când l'aū avut mai tóte popórele ariene.

Dar să ne oprim numai la legile asupra divorțului.

Sunt unele cari aū ȝis lucrul următor : nu póte să mai fie căsnicie acolo unde soții nu mai vor. Decī când soții saū unul din ei numai declară că nu mai póte să trăiască cu cel-l'alt, fără să-l întreb pentru ce și de ce, îi daū dreptul să divorțeze, supuindu-l, bine înțeles, la óre-carī termene și acésta pentru ca să fiū sigur că vrea să divorțeze, să nu fie numai o cestiune de capriciū ca aceea pe care Molière a descris'o așa de bine în *le Dépit amoureux*.

Așa Romaniī nu cereaū motive soților care voiaū să divorțeze ; ceva mai mult, Romaniī nu puneaū nici un fel de pedicā divorțului, nici măcar termene orī formalități. Veți ȝice póte că strămoșiī noștri trebuie să fi necunoscut cu desēvēșire sentimentul de familie ? Ei bine nu, din contra Romaniī în privința acésta sunt inatacabilī. Și observați că aū trăit 5 secole cu legea acésta fără să se întēple mai nici un divorț.

În cele mai multe din Statele unite ale Americēi, acolo unde astă-ȝi este focarul civilizațiunei, voința unuia din soți este sufi-

cientă ca divorțul să se pronunțe. Și cu toate acestea, Dómnelor și Domnilor, Statele unite stău sus în privința virtuților casnice, mai sus chiar de cât Europa catolică de exemplu. Multe spirite superficiale nu pot pricepe această : divorț liber și moralitate. Multe însă nu pot pricepe spiritele superficiale; când le spuî că în Statele unite căsătoria nu este supusă mai la nici uă formalitate nici civilă nici religiósă, când le adaugî că consimțimântul părinților nu este nici odată necesar, și că cu toate astea Statele unite fac progrese de gigantî, li se pare că le povestești basme.

În Austria când unul din soți declară că nu mai póte trăi cu cel-l-alt, el capătă divorțul fără să fie silit a spune pentru ce, cu condițiune numai ca reclamantul să repete această declarațiune de trei ori la diferite intervale, și după fie-care declarațiune să conlocuiască cu pîritul. Iar dacá, după a treia încercare, soții nu aũ reușit să se împace să pronunțe divorțul. Societatea atunci este convinsă că acea căsătorie a devenit cu neputință.

În Grecia un proiect de lege, — póte chiar acum să fi devenit o lege pentru că datéză d'acum doî ani — reglementéză divorțul în

modul următor: când unul din soți declară că este incompatibilitate de caracter între el și soțul seǖ, se acordă separațiune de corp pentru 3 ani, și, dacă după acest timp, tot persistă în declarațiunea sa, separațiunea se preface în divorț.

Și aceste legi sunt fôrte cu minte pentru că nu este bine ca judecătorul să pôtă întreba pe soți de ce se despart, pentru că societatea nu are interes să cunóscă desordinele casnice cari aũ adus divorțul, pentru că este desgustător și injust ca să forțedi pe cine-va să acuse ființa pe care a iubit'o saũ a cređut c'o iubește măcar un minut. Ortodoxă saũ nu, acéstă teorie mi se pare sfântă și morală.

Vorbiam, Dómnelor și Domnilor, de Austria și uitam să vă spun că în Austria divorțul este liber numai pentru necatolică, căci catolică, aci ca și pretutindenă aũ oprit divorțul. În schimb ce este dreptul aũ introdus alt-ceva: separațiunea de corp.

Vedeți lucru ciudat! cei care ocolesc divorțul sunt siliți să inventeze separațiunea de corp, care este tot un divorț plus concubinagiul forțat, infanticidul indispensabil, copii naturali obligatorii și disprețul și ura reciprocă eternă. Așa că lui Louis Legrand

care ne spunea că nu vrea să ajungă în dóga României, 'í am putea răspunde: tot mai bine ar fi să ajungeți în dóga nóstră de cât să rămâneți unde sunteți.

Căci, Dómnelor și Domnilor, catolicii aũ darul să se jóce cu cuvintele. Discută într'una cestiunea divorțului ca și când ar fi vorba să alegem între divorț și indisolubilitatea căsătoriei. Dar nu acolo este problema, toți am preferi indisolubilitatea căsătoriei, am primi-o chiar cu corolarul *vėduviei eterne* așa cum a visat-o Auguste Comte, numai să fie în firea omenescă. Eí bine, catolicii singuri când aũ născocit separația de corp, ne aũ probat cu prisos că nu este. Și atunci este vorba de a alege numai între divorț și separația de corp.

Acésta 'mí aduce aminte o fórte frumósă comedie a lui Augier: *Madame Caverlet*. Clericalií, adversarii neímpăcați ai divorțului, repetaũ pe tóte tonurile: „cereți divorțul și nu vė gãndiți că săracii copii vor trăi cu tați și mame vitrege, uitați că vor fi mai multe feluri de frați și surori?“ Și Augier în acea piesă răspundea: „Cu divorțul ori cu separațiunea de corp tot părinți vitregi vor avea copii, tot mai multe feluri de copii vor fi, diferența este numai că cu

divorțul vor fi părinți vitregi legitimi, copii de două feluri legitimi, pe câtă vreme cu separațiunea de corp vor fi concubini și concubine în loc de părinți vitregi.“

Și acuma alegeți.

O altă legiuire cu minte este legiuirea revoluțiunei franceze, reînviată dar cu esagerațiune de către Comuna din Paris la 1871. Legea din 1792 dize: cine nu mai pôte trăi cu soțul seü n'are de cât să facă o simplă declarațiune. După o lună de la astă declarațiune soții vor apare dinaintea unui consiliu de rude și prietenî care vor cerca să-î împace. Dacă nu vor reuși, se vor mai face două asemenea tentative după două și trei luni de la cerere, și, dacă împăciuirea tot nu se pôte face, căsătoria se consideră desfăcută. Și observați că nu rămâne nici urmă din cele destăinuite dinaintea rudelor și amicilor.

Acéstă lege este, cred, demnă de studiat; este liberală, și tot de odată împedică și divorțurile care ar putea proveni dintr'o iritațiune momentană și trecătoare. Din parte-mî aș priimi bucuros acéstă lege. Mi se pare totuși că ar fi bine să rămână numai termenul de șese luni, și să se suprimе consiliul de rude: legea nu trebuie să împingă

câtuși de puțin la desvelirea secretelor dintre bărbat și femeie. Unde însă legea din 1792 păcătuiește rău, este când pe lângă divorțul fără arătare de motive, mai înființază și divorțul pentru cause determinate, o instituțiune care nu poate avea nici scusa oportunității într'o legiuire care proclamă libertatea divorțului.

Tot acest cusur îl avea și legea care ne a guvernat pe noi pînă în anul 1865. Intr'adevăr codul Caragca cunoște divorțul fără arătare de motive, căci el acordă despărțirea „când nu voește unul pe altul și nu se vor învoi pînă în trei ani“, dispozițiune plină de înțelepciune și de adevărată moralitate pe care ar fi fost bine să nu o gonim din legile noastre, dar în acelaș timp codul Caragca mai cunoște și divorțul pentru . . . *dece* cause determinate, și ce cause! care mai de care mai imposibil de reprodus.

Și atât de iute se uită în lumea acésta, Dómnelor și Domnilor, în cât mulți se sperie ca d'o resvrătitoare noutate când li se propune înființarea divorțului fără motive determinate, a divorțului pe care l'aŭ cunoscut și l'aŭ practicat părinții noștri.

Codul Napoleon, pe care 'l avem și noi, face parte dintr'un alt grup de legi. Legile

acestea plécă de la punctul de vedere că divorțul nu trebuie îngăduit de cât pentru anume motive prevădute în cod și cântărite de către judecători. Inutil de a vă mai spune că toate aceste legiuri aũ făcut bancrută desvērșită.

Causele determinate de divorț nu sunt pretutindenı aceleași. Una numai este admisă de toate legiurile. Sunt chiar țeri, Englitera bună-óră, unde nici că mai există alte cause de divorț afară de acésta. Este vorba de păcătuirea femeiei. Cât despre adulterul bărbatului, în unele țeri el este o cauză de divorț dar numai în anume și anume nuanțe, în altele nici odată.

Diferența acésta între bărbat și femeia este fórte vechiă; Isus chiar a consacrat'o, după câte spune Matheiũ. Pothier, un legist vestit și de la care mult s'aũ inspirat redactorii codului Napoleon, ne esplică ast-fel motivul acestei diferențe : „Nu se cuvine femeiei, care este o ființă inferióră, să se ocupe de purtarea bărbatului, care 'i este superior.“

Pare-mi-se că mai drept vorbia Juvenal când dicea :

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Iărtă corbi și strânge în cote pe porumbei.

Maî sunt o mulțime de alte cause prevădute de diferitele legi. Codul cel maî bogat în astă privință este cel prusian. În Prusia poți să divorțezi în cas de : bôlă incurabilă, abandon, nebuniă, bețiă, când femeia probéază că bărbatul seî nu este în stare s'o facă fericită etc. etc. O mulțime de motive care de care maî glumețe. Așa că atâtea sunt cauzele de divorț în Prusia în cât în realitate divorțul este liber. Și cu tóte acestea cine ar putea să dică că în Prusia morala casnică este maî slabă de cât aiurea ?

Prusia, așa de reacționară din fire, să practice divorțul liber ! Étă o ciudată revelațiune pentru multă lume. În Prusia însă maî este ceva care să pue în mirare pe mulți : nicăieri libera cugetare nu este maî răspândită ca în acea țară. În Berlin d'abia 55 % se maî botéază într'o religiune óre-care, la căsătorii proporția scade și maî jos, 29 % numai primesc binecuvântarea bisericeî, și când este vorba de înmormântare numai 1 la % maî cere ajutorul religiunei.

Nu pot, Dómnelor și Domnilor, să vă înșir tóte cauzele de divorț admise în diferitele țeri. Cum vedurăți Prusienii sunt fórte bogați, aũ 200 articole asupra acestei ma-

terii, și tot n'aŭ prevădut tot. I-a complectat Legiuitorul din Hertegovina : acolo bărbatul pôte cere divorțul când femeia îl fură, ori când, permiteți'mi naturalismul espresiunei, miróse greú. Étä de sigur o fórte legitimă caasă de divorț, care probabil se găsește și prin Prusia, și pe care totuși a uitat'o *Landrecht-ul* !

Romaniî din imperiul de jos găsise o altă caasă de legitimare a divorțului : decă femeia mergea la teatru. Nu știu ce ar fi dis Romaniî pentru femeile care ar fi mers la Ateneú ?

Vedeți dér, Dómnelor și Domniilor, că legiuitorii n'aŭ reușit în sarcina acésta d'a prevedea causele de divorț. Și de aceea alții, în statul Missouri din America de exemplu, în desperare de caasă, aŭ lăsat la arbitrarul judecătorilor causele de divorț. Nu cred să fie cineva care să propună un asemenea sistem și la noi.

Daltminteri bancruta legiuitorului în materiă de divorț nu este numai în privința causeror bine cuvântate care justifică divorțul, dar în tóte cestiunile.

Presupuneți că o femeia a greșit, bărbatul nu vrea să ierte, — și pôte că nu face

rău — și se desparte. Putea-va vinovată să se mărite cu complicele său ori nu?

Legiuitorul nostru ȳice nu, dacă i-aș da voie să se mărite cu complicele atunci ori-ce femeie, care ar vrea să divorțeze și n'ar găsi nici un motiv legal, n'ar avea de c t să greșesc  cu omul cu care dorește să se mărite. Dec   t  legea dată în lături,  t  divorțul obținut fără o adevărată cauză legală!

Legiuitorul engles ȳice altfel: datoria unui *gentleman* care a dus o femeie în ispită este să se însore cu d nsa, cel puțin astfel   repară onorele.

Cine are dreptate? Englesul bine înțeles, dar atunci, cum bine a vădut legiuitorul nostru, legea se p te eluda. Ști  că lucrul nu se va  nt mpla mai nici o dată, d r este posibil și asta este mult.

Altă nedumerire. Soții odată desp rții, să se mai p t  căsători împreună ori nu?

Sunt cuvinte și pentru și contra. Legea n str  ȳice nu, nu permit să se facă o căsătorie pe care tribunalele mele a  judecat-o deja imposibilă; trebuie să mi se respecte hot r irile; cei care vor să divorțeze să se gândescă și să se resg ndesc  înainte d'  face acest pas. Nimeni nu a ar tat mai

bine de cât Père Didon că morala ȳice da, atât mai bine daca se vor recăsători.

Noi avem codul Napoleon, divorțul pentru trei sau patru cause determinate: adulterul bărbatului sau al femeii fără deosebire, condemnațiunea unuia din soți la o pedepsă rușinósă și injuriile grave, injuriile acelea în care poți pune tot ce vrei, și pe care în aparență se întemeiază 95 la sută din divorțurile noastre. Și cu toate acestea toți știu că se poate divorța pentru orî-ce motiv, și chiar fără motiv. Divorțurile respinse de tribunale nu sunt de cât vr'o 10 la sută, și acelea de sigur numai din cauză că reclamantul n'a știut sau n'a voit să insiste. Pentru ce acésta? pentru că curentul a rupt bariera, pentru că magistrații au înțeles că nu pot să fie mai buni judecători asupra traiului comun de cât soții ei însuși, pentru că, cum 'mă spunea ȳilele trecute un distins consilier de curte, înțelegerea și casa bună nu se face cu d'a sila, nici cu hotărîri nici cu jandarmî. Ce vreți să faceți unei femei care numai vrea să stea cu bărbatul și fuge d'acasă? În toate ȳilele bărbați părăsiți se duc de se plâng la parchet — la noi de toate se plâng ómenii la procuror — și

procurorul stă cu mâinele încrucișate, căci n'are ce face.

Așa dar dacă la noi în țară cel puțin legea restrictivă n'a împiedicat nimic, care să fie consecințele ei?

Cei care vreți să vă faceți o idee în privința acésta dați-vă, rogu-vă, ostenelă d'ă vă duce pênă alături la tribunal. Veți intra într'o sală îngustă, cu o atmosferă încărcată și nesănătósă; în fund veți vedea doi orî trei judecători tineri, — nu le fac o crimă că sunt tineri, dar nici calitate în materia acésta nu pôte să fie —, mai încóce, la bară, doi avocați care, fie pentru amor propriu, fie ca să merite banii pe care i-aŭ luat, insultă din rășputeri, stropesc cu noroiu, ca Maitre Aspice al lui Louis Veuillet, două ființe care s'aŭ iubit pôte, spuind în gura mare lucruri pe care nimeni nu trebuie să le știe, și, în mijloc, la o masă verde, un grefier care scrie tóte acestea ca să rămâie posterității.

Acésta se chiamă, pentru cei care nu vor să raționeze, morală socială. Și noi răspundem: nu, acésta este *imoralitate socială*; dați-ne divorțul liber ca să fie o ipocrisie mai puțin în legile nóstre, dați-ne divorțul liber ca să ne scăpați cel puțin de acest

spectacol desgustător care n'a împedat nici un singur divorț, care în schimb însă demoralisază simțul public. Duceți divorț liber dacă nu aveți curagiul să spuneți nici un fel de divorț.

La acestea toate este o obiecțiune. Dațimî voe să vă spun cum mi s'a prezentat mie.

Acum vr'o două săptămâni vorbiam de conferința acésta cu un camarad al meu, vechi și iubit amic pentru care am o adâncă stimă și o nemărginită afecțiune, și i spuneam de ce sunt pentru divorțul liber. Și el îmi răspundea: N'ai făcut nimic, nu se vor mai înjura dinaintea judecătorilor, se vor înjura însă pe la rude și pe la prieteni; când omul este cu ânima atât de mică, atât de strimță încât să uite că datorește respect ființei cu care a trăit o zi măcar, pentru că și datorește respect lui însuși care a ales-o între toate, ori la tribunal ori la mahala tot o să înjure. Am tăcut, am rămas pe gânduri.

Nu trecuse multe zile și iată că vine la mine un biet om care se vedea a fi foarte respectabil și 'mî dice:

— Domnule Ionescu am să'ți cer o consultațiune. Am o nevastă

— Atat mai bine pentru D-ta.

— Dar nevasta mea este rea foc. Aș vrea să mă scap de dânsa, Ce să fac?

— Copii ai?

— Din fericire n'am.

Cel d'ântâiü lucru neapărat a fost să'î recomand răbdarea.

— Rabd, rabd, rabd de multă vreme dar este atât de rea că numai pot răbda. Știi D-ta că într'o vreme de răutatea ei îmi luasem câmpii și mă dedesem pênă și la darul beției? Aș vrea să divorțez și nu știu cum să fac?

— Mai cărcă, mai rabdă cât-va timp.

— Domnule nu se pôte. Inchipuește'ti că am adoptat o biată orfană, o nepótă a mea în vârsta numai de un an, și și pe dânsa o chinuește.

— Nevasta d-téle este...?

— De astă dată n'am ce ȳice, e cinstită.

— Ei bine cereți divorțul prin consimțimânt mutual.

Și fiind-că omul meu nu prea părea convins îi adăogai:

— Orî dânsa nu vrea?

— Ba ar vrea, dar cere să'î daü 1000 galbeni, și n'am de unde.

Vedeți, Dómnelor și Domnilor, că și cu acésta se pôte face speculă. Daï atâta, con-

simt la divorț, de unde nu am să te străgănesc până 'ți vei lua lumea în cap.

— Dar nevasta d-tale te înjură, te ocărește?

— Cum nu Domnule alt nici că face.

— Martori ai?

— Cum o să am martori Domnule? Ce d'inaintea martorilor o să mă înjure nevasta?

— Nu te ai plâns vr'o dată la rude, la prietenii?

— Cum, Domnule, să mă plâng la prietenii de nevasta mea? N'ar fi să mă înjosesc pe mine, dacă a'și spune satului întreg ce se petrece între mine și nevasta mea. Eă aș vrea chiar să rămână lucrurile astea între noi. Ce e dreptul este o răutate de femeia, dar ori-ce ai dice mi-a fost nevastă.

— Nu-i nimic de făcut, Domnule, nu-i paragraf în lege pentru d-ta.

Étă dar un om neînsemnat, un conductor de drum de fer, care are destul respect de sine și destulă demnitate ca să simță că n'are dreptul să necinstescă pe ființa căreia i-a spus odinióră : te iubesc. Recunóscă deci iubitul meă prieten că sunt și ómenii care nu vor să'i știe mahalalele.

Sunt alții, Dómnelor și Domnilor, pe care cu drept cuvânt pot dice că legea actuală

îi face să fie nedrepti cu nevestele lor. Aşa un prieten din Craiova îmi spune un cas ciudat. O femeia cerea divorţ în contra bărbatului pentru anume cuvinte, după părerea ei bine-cuvântate. Bărbatul nu vrea despărţenia, şi pe când soţia se plângea la tribunal de multe şi multe, el îi trimitea nişte scrisori cât se poate de focóse, o numia înger prea iubit, idolul şi comóra sea, şi iscălea adoratorul ei pentru vecie. Intr'un cuvânt o pasiune nesfirşită.... a doua zi la tribunal o înjura surugieşte! Ce se întâmplase? omului nostru, de témă se vede să nu fie ridicol, nu-î mai venise la socotelă să recunóscă meritele unei femei care se plângea în contra-î. N'ar fi fost mai bine să rămânem cu poesia din ajun?

Altă dată chiar soţii care ar preferi tăcerea sunt siliţi să se insulte unul pe altul. O să vă povestesc un cas pe care, ca mai toate cele-l-alte, îl iaş din propria mea experienţă. Aveam un prieten din copilărie, un adevărat om de inimă, care se însurase cu o fórte frumósă şi inteligentă femeia. După trei ani de căsătorie divorţul devine inevitabil. Pentru ce? nu ştiu, eú am fost avocatul lui şi totuşi nici odată nu a voit să'mi spună nimic. Ba încă 'mi adăuga:

„Să nu cum-va să ȳci ceva în contra nevestei mele, să spuî că este un ânger.“ Şi eû mă gândeam în mine : dacã este un ânger de ce se despart ? Ştiam cu tóte astea cã el nu este vinovat şi acésta 'mî era de ajuns. Amicul meû, om cu omenie, propuse soþiei séle divorþul prin consimþiméntul mutual. A stãruit şése luni ca s'o convingã, 'i a vorbit, a conjurat'o în numele copilaşilor lor, 'i a scris nişte scrisori carî vor rêmãne cea mai frumoasă paginã din viaþa lui, şi n'a reuşit. Ştiþi de ce, Dómnelor şi Domnilor ? Pentru cã dupé legea actualã când divorþezi prin consimþimént mutual te despoî de jumétate averea în folosul copiilor, şi femeia era prea ténérã ca sã pótã face un asemenea sacrificiû ! Şi a trebuit sã pledez, şi cu inima strivitã am fost silit sã citesc în public scrisorile acestor fiinþe care se iubise, şi de jale a plâns şi soþii, aû plâns şi judecãtorii.

Aşa cã, Dómnelor şi Domnilor, nu este în legea nóstrã nici o scãpare pentru cei care nu vor sã-şi necinstéscã suvenirile ; divorþul prin consimþimént mutual este aþa de dificil şi de nepractic, cã d'abia sã petrec 2 orî 3 pe an, une-orî nici unul.

Un distins om de stat vorbind despre divorț cu D. Esarcu, iubitul nostru President, care nu numai că stăruie pentru Atheneul nostru, dar și mult ne ajută cu luminile sale, dicea : „Știi că legea D-vóstră cu acest aparat de pledoarii, de sentințe, de publicitate fie și în ascuns, încuragiază mult la divorț, produce un fel de friguri contagióse întocmai ca acela cărora le dă naștere crimele celebre.“ Observația este fórte dréptă și 'mí a amintit un cas curios.

O femeică din Iași ceruse divorț în contra soțului seú, un inginer de merit, pentru clasicul cuvânt de injurie grave; dênsa însă se făcuse vinovată de un alt păcat și mai mare de cât injuriile, orí cât de grave ar fi ele. Étă că mă pomenesc cu bărbatul că vine la mine și 'mí cere să fac și din partea lui o cerere de divorț pentru motiv de... adulter.

— Dar pentru ce D-le să faci lucrul ăsta? Nu vrei să te scapi de dênsa?

— Ba da.

— Orí vrei s'o bagi la pușcárie?

— Nu, să mă feréscă cerul... nu sunt așa de sêlbatec.

— Atunci pentru ce vrei D-ta să știe tótă lumea că ai suferit un lucru, care de sigur nu este o rușine, dar nici o onóre nu este.

-- Vroiū să se pronunțe divorțul în favórea mea.

Și observați că n'avea copii, și că acésta n'are nici o consecință. Étă ómeni, Domnelor și Domnilor, pe cari legea nóstră îi face să uite pentru un moment pêne chiar și adevératul interes al demnităței personale.

Su t aprópe de sfêrșitul conferinței mele, Dómnelor și Domnilor, și cred că am ajuns cu slabele mele mijlóce să obțiū un lucru : că divorțul are cause profunde sociale, că îndreptarea lui nu póte să vie de la lege, și că dacă legea ne ar putea face un bine, ar fi să ne scape cel puțin de rușinea de a fi nevoiți să ne spălăm rufele murdare dinaintea altora.

Desbaterile judecătorești, Dómnelor și Domnilor, mai aū un cusur asupra căruia voiū dice numai un singur cuvânt : ele fac împăcáciiunile imposibile. Căci, Dómnelor și Domnilor, cum ați voi D-vóstră ca un om care se respectă să se mai împace cu o femeia ale căreia pécate adevérate orī neadevérate le-a spus dinaintea magistraților ? Și cine știe ? Póte dacă soții ar fi fost lăsați în voia lor. . . . Când însă soții aū intrat pe mâna avocaților cari dintr'un lucru cât de mic fac o pricină celebră, și mai ales pe mâna gre-

fierului care nu scie să uite, ei se găsesc angagiați pe onóre a nu se mai împăca. Și ast-fel fiind, tare 'ml e témă că, afară de ómenii cari nu se respectă orí de cei care sunt împinși d'o dragoste iresistibilă, rare orí veți vedea împăcaciuni după ce soții au compărut spre conciliare dinaintea Tribunalului!

La tóte cele ce v'am spus, Dómnelor și Domnilor, aud o observațiune:

— Ce faci cu copiii?

Oh! acésta este o cestiune cu totul deosebită. Pentru a o atinge 'mí ar trebui cé-surí și paciența D-vóstră a fost deja prea mare. Póte că într'una din díle o vom trata împreună.

Și acum, Dómnelor și Domnilor, acum când am vėđut că nici legea nici judecătórii nu pot face nimic, mă întreb:

Unde să fie îndreptarea bólelor de care suferim?

Indreptarea este în bună-voința, în energia nóstră a tuturor.

Fie-care să lucreze în sfera lui de acțiune; să nu 'și dícă sunt singur și cu o flóre nu se face primă-vară, pentru că fie-care în lumea acésta este o forță, un factor al evoluțiunei.

Să nu ne máhnim că trăim într'un secul

de pozitivism, într'o vreme în care nu mai credem în răsplată și nemuirea teologică, pentru că știm că *marele X* care stă și va sta tot-d'auna la sfârșitul tuturor descoperirilor noastre ne va rămâne vecinic ascuns, pentru că pentru noi el este incognoscibilul.

Credințele cele noi aū și ele majestatea lor, promet și ele celui care cultivă binele și s'adapă de virtute și răsplată și nemuire.

Știința ne arată din ce stare de inconștiință, de sēlbătăcie, de ignoranță a pornit omenirea ca să ajungă aci, dēnsa ne învederéză că acest mers spre bine nu se va opri nici odată, tot dēnsa ne spune ca progresul de care atāta ne mândrim este rezultanta tuturor forțelor sociale, și, o repet, forțe suntem toți, fie-care în cercul activității lui.

Făcēnd dar binele știm că noi, ai noștri și urmașii noștri trăim și vom trăi într'o lume mai bună, avem conștiința că după ce am profitat de munca, de sacrificiile, de virtutea celor ce ne aū precedat, n'am lăsat să se pērdă în zadar forța pusă în noi, ci am lucrat și noi la progresul acestei omeniri din care toți facem parte, și care dēnsa este nemuritoare.

Și acēsta este o răsplată, și acēsta este o nemuire pentru cei care știū să cugete.